

TADEUSZ MILUSKI
Poznań

ESTONIA W PROCESIE AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ (1990 - 2000)

Pod wpływem zachodzących wydarzeń politycznych w Europie Środkowej i Wschodniej, a zwłaszcza w Polsce, w latach osiemdziesiątych XX w., w społeczeństwie estońskim wystąpiły silne dążenia do odzyskania niepodległości państwa oraz wprowadzenia daleko idących zmian ekonomicznych. Estonia już w 1988 r., a więc zanim formalnie uzyskała samodzielność polityczną, zaczęła stopniowo i systematycznie wprowadzać nowy, odbiegający od istniejącego dotychczas, model zarządzania gospodarką. Umożliwić on miał w większym stopniu realizację własnej i w miarę samodzielnej działalności ekonomicznej.

Efektom tych dążeń było przyjęcie w dniu 2 lutego 1990 r. przez Radę Najwyższą Republiki Estońskiej Deklaracji w sprawie niezawisłości państwa. Wkrótce, bo już w marcu tego roku, przeprowadzone zostały pierwsze wolne wybory do nowego parlamentu, który przywrócił nazwę państwa – Republika Estońska oraz przyjął rezolucję „O politycznym statusie Estonii”. Bardzo istotne znaczenie dla samostanowienia kraju miało też uchwalenie 16 maja 1990 r. ustawy znoszącej obowiązywanie w Estonii jakichkolwiek aktów prawnych ustanowionych przez władze radzieckie. Ostatecznie pełną niezależność państwo estońskie uzyskało w sierpniu 1991 r.¹

Po uzyskaniu niepodległości Estonia znalazła się w nowej politycznej sytuacji. Z jednej strony ze względu na istniejące w przeszłości tradycje silnych związków politycznych i gospodarczych z krajami Europy Zachodniej, a przede wszystkim ze Skandynawią, z drugiej zaś ze względu na występowanie stałego potencjalnego zagrożenia ze strony Rosji i uświadomienie faktu, że w przyszłości nie będzie w stanie w pełni samodzielnie zapewnić sobie bezpieczeństwa politycznego, ekonomicznego, a zwłaszcza militarnego, podobnie jak Litwa i Łotwa, zaczęła dążyć do włączenia się w struktury polityczne i gospodarcze krajów zachodnioeuropejskich oraz do członkostwa w Pakcie Północnoatlantyckim.

¹ J. Sozański, *Suwerenność Litwy, Łotwy i Estonii*, „Polityka Wschodnia” nr 1, Warszawa 1993, s. 100.

Jakkolwiek władze NATO chętnie widziałyby to państwo w swoim bloku militarnym, chociażby ze względu na jego geograficzne i strategiczne położenie, a także z obawy pojawienia się w tej części Europy politycznej i ekonomicznej „szarej strefy”, to jednak nie były w stanie przełamać zdecydowanego sprzeciwu Moskwy, której trudno było pogodzić się z faktem utraty wpływów w państwach bałtyckich, w związku z czym blokowała wszelkie działania związane z przyjęciem ich do tej organizacji.

Większe zainteresowanie współpracą z Estonią wykazała Unia Europejska, która dawała szanse włączenia jej w gospodarczą strukturę państw zachodnich. Poważnym atutem Estonii był fakt uznania w 1995 r. Morza Bałtyckiego za wewnętrzny akwen UE, co wpłynęło na zacieśnienie gospodarczej i politycznej współpracy tego kraju z państwami Europy Zachodniej i Północnej². Szczególnie dużą aktywność na arenie międzynarodowej w promowaniu Estonii oraz w pomocy w przekształcaniu gospodarczym wykazały kraje skandynawskie, które niezależność gospodarczą i polityczną Estonii uznały w 1991 r. jako jedne z pierwszych w Europie. W tym też roku w Skagen odbyła się konferencja, na której ministrowie państw skandynawskich dyskutowali nad perspektywami szerokiej współpracy z Estonią. Po kilkudziesięcioletnim okresie przerwy wystąpiły sprzyjające warunki dla wznowienia wzajemnych stosunków politycznych oraz gospodarczych. Estonia po utracie suwerenności, aż do 1991 r., bezpośrednią wymianę handlową mogła prowadzić tylko z republikami ZSRR oraz w pewnym ograniczonym zakresie z krajami RWPG. Nie utrzymywała natomiast praktycznie żadnych oficjalnych kontaktów ekonomicznych i politycznych z innymi państwami. Po rozpadzie bloku komunistycznego kraje nordyckie liczyły na rozwój wymiany handlowej z Estonią, posiadającą znaczne zasoby łupków bitumicznych, torfu i drewna. Ponadto jej przemysł skoncentrowany jest nad Morzem Bałtyckim, zwłaszcza w Tallinie i wokół niego, co sprzyja szybkiemu i tanemu transportowi. W Estonii widziano też atrakcyjnego partnera ze względu na możliwości tranzytowe do Rosji, Białorusi i na Ukrainę. Pierwszym i niejako symbolicznym zbliżeniem Skandynawii z Estonią było planowane przez duńskie konsorcjum przeprowadzenie kabla podmorskiego łączącego Kopenhagę z miejscowością Kuressaare, położoną na należącej do Estonii wyspie Saaremaa. Linia ta miała być początkowym odcinkiem zamierzonego dalszego połączenia z Petersburgiem, Moskwą, a nawet z Japonią³.

Aby jednak myśleć realnie o integracji z UE i sprostać stawianym przez nią wymaganiom, państwo to musiało spełnić wiele warunków dotyczących przekształceń politycznych, społecznych oraz gospodarczych. Obejmowały one m.in. głęboką restrukturyzację gospodarki i przejście z dotychczas istniejącego systemu socjalistycznego na wolnorynkowy. Podstawowymi zagadnieniami stały się: reforma walutowa i systemu bankowego, prywatyzacja, napływ inwestycji zagranicznych,

² A. B. Kisiel-Łowczyk, *Bałtycka integracja ekonomiczna. Stan i perspektywy do 2010 r.*, Warszawa 2000, s. 13.

³ *Kraje nordyckie za kooperacją z Litwą, Łotwą i Estonią*, „Rynki Zagraniczne” 5 IX 1991, s. 5.

modernizacja przemysłu i rolnictwa, zmiana geografii handlu zagranicznego, poprawa sytuacji materialnej mieszkańców państwa oraz dostosowanie swojego prawodawstwa do unijnego.

Reformowanie ekonomiki Estonia rozpoczęła pod koniec lat 80., gdy była jeszcze częścią ZSRR. Przygotowany został wówczas program oparty na gospodarce rynkowej i podważający podstawy systemu nakazowo-rozdzielczego. W ten sposób na płaszczyźnie gospodarczej zaczęła stopniowo uniezależniać się od dominacji Moskwy i w momencie uzyskania niepodległości była już stosunkowo dobrze przygotowana do transformacji systemowej i jednocześnie stała się najbardziej rozwiniętym ekonomicznie obszarem byłego ZSRR. Niemniej jednak w pierwszej połowie lat 90. wystąpiło wiele trudności związanych nie tylko z przeorientowaniem się politycznym, społecznym i ekonomicznym, ale również wynikających ze struktury narodowościowej kraju. Ze względu na to, że jest krajem wielonarodowościowym, w którym mniejszość rosyjska stanowi około 30% całego społeczeństwa, musiała borykać się z wieloma trudnościami wynikającymi z tego, że mniejszość ta utrudniała często realizację wielu decyzji podejmowanych przez władze. Ponadto w tym czasie wystąpiły zakłócenia w dostawach z Rosji wielu niezbędnych dla funkcjonowania gospodarki państwa materiałów oraz surowców energetycznych. Poważnym problemem zwłaszcza dla przemysłu było też znaczne zmniejszenie się rosyjskiego rynku zbytu⁴.

REFORMA SYSTEMU BANKOWEGO ORAZ WALUTOWA

Aby doprowadzić do urynkowienia gospodarki, Estonia musiała zliberalizować ceny, zreformować system bankowy oraz wprowadzić narodową walutę. Proces reformowania cen rozpoczęła jeszcze w grudniu 1989 r., a w 1990 r. i na początku 1991 r. zastosowała stopniową ich liberalizację na wiele artykułów konsumpcyjnych. To uwalnianie spowodowało, że już w 1992 r. większość cen detalicznych przestała podlegać jakiegokolwiek kontroli państwowej. Wkrótce, bo już w 1993 r. ogłosiła liberalizację pozostałych cen towarów konsumpcyjnych oraz usług⁵.

Jednym z podstawowych zadań gospodarczych było jak najszybsze zreformowanie dotychczas istniejącej struktury bankowości. Dlatego władze estońskie w 1990 r. powołały Centralny Bank Estonii, do którego w marcu 1991 r. inkorporowano funkcjonującą na terenie państwa filię radzieckiego Banku Państwowego – *Gosbanku*. W ten sposób Estonia całkowicie uniezależniła się od rosyjskiego

⁴ J. Zieliński, *Gospodarka Estonii przed wyjściem na prostą*, „Rynki Zagraniczne” 15 X 1992, s. 3.

⁵ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji, na Ukrainie i w krajach bałtyckich*, Warszawa 1994, s. 131 oraz *Ukraina – Estonia: sprawa przestrzeni gospodarczej od Morza Czarnego do Bałtyckiego*, „Problemy Gospodarcze Krajów Wspólnoty Niepodległych Państw i Państw Bałtyckich” (dalej – „PGKWNPiPB”), ECOINFORM, 25 VI 1996, s. 41.

systemu bankowego⁶. Wkrótce zaczęły też powstawać banki komercyjne, których liczba w ciągu paru lat wzrosła do kilkudziesięciu. Charakteryzowały się one jednak brakiem profesjonalizmu i niedoinwestowaniem. W wyniku podwyższenia wymagań kapitałowych oraz udziału własnego, w połowie lat 90. liczba ich zmalała do 19, a w 1996 r. do 15. Działalność tych banków jest systematycznie kontrolowana przez Centralny Bank Estonii⁷. W szybkim tempie estoński system bankowy został skomputeryzowany i tak dobrze zorganizowany, że okazał się jednym z najbardziej wiarygodnych w tej części Europy, co miało znaczący wpływ na dynamiczny rozwój gospodarki.

Istotną sprawą było też rozwiązanie problemu własnego pieniądza, który jest podstawowym atrybutem suwerenności gospodarczej każdego państwa. Proces reformy walutowej rozpoczęto już w 1988 r., a na początku 1991 r. powołano specjalną Komisję Reformy Monetarniej posiadającą uprawnienia wydawania dekretów z mocą ustawy⁸. W czerwcu 1992 r. wprowadzona została narodowa waluta – korona (*kroon*), której kurs ustalono w skali $8 \text{ EKR} = 1 \text{ DM}$. Koronę tę oparto na funduszu stabilizacyjnym w wysokości 120 mln *USD*⁹. Reforma walutowa spowodowała w znacznym stopniu oderwanie się ekonomiki estońskiej od destabilizujących wpływów gospodarki rosyjskiej i strefy rublowej oraz umożliwiła samodzielne formułowanie i realizację własnych zamierzeń społeczno-gospodarczych.

Dużą pomoc finansową w utrzymaniu stosunkowo mocnej pozycji waluty oraz w restrukturyzacji gospodarki estońskiej zapewniały kraje zachodnie, które zwróciły Estonii złoto zdeponowane w bankach jeszcze przed aneksją radziecką o wartości 300 mln *USD* oraz udzieliły pożyczki bezwrotnej w wysokości 15 mln *USD*, a także znacznych kredytów¹⁰. Bardzo istotną i odczuwalną pomocą w zasileniu gospodarki były kredyty Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Po przyjęciu programu reformy jesienią 1992 r. Estonia otrzymała na okres 12 miesięcy – 42 mln *USD*. Pieniądze te miały wspomóc reformę systemu gospodarczego oraz ułatwić stabilizację rynku. Warunkiem otrzymania powyższej kwoty było zobowiązanie do m.in. zahamowania spadku produkcji przemysłowej oraz zmniejszenia inflacji. Poza MFW pożyczkę udzielił też Bank Światowy. Pod koniec 1992 r. Estonia otrzymała od niego 30 mln *USD* z przeznaczeniem na zakup paliw, lekarstw i innych niezbędnych towarów. Do pomocy przyłączyła się również Unia Europejska, która w pewnej części sfinansowała zakupy nośników energii. W styczniu 1993 r. organizacja ta przyznała Estonii 40 mln *EURO* na wyrównanie bilansu płatniczego

⁶ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 131.

⁷ Sprawozdanie ekonomiczne za rok 1995 oraz 1996, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Rady Handlowego w Tallinie.

⁸ J. Krawulski, *Estonia, Litwa i Łotwa. Przeobrażenia polityczne i gospodarcze*, „Studia i Materiały CBW UW” nr 64, Warszawa 1996, s. 8, 9.

⁹ J. Zieliński, *Kraje nadbałtyckie na garnuszku Zachodu*, „Rynki Zagraniczne”, 6 II 1993, s. 3 oraz R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 132.

¹⁰ *Ukraina – Estonia: sprawa przestrzeni ...*, s. 41.

i wzmocnienie rezerw dewizowych¹¹. W 1994 r. Bank Światowy zaapelował do najbogatszych krajów zachodnich o udzielenie pomocy finansowej krajom nadbałtyckim, które po oderwaniu się od ZSRR zaczęły wprowadzać gospodarkę rynkową. W tym też roku na spotkaniu w Paryżu z delegacją Estonii przedstawiciele państw zachodnich oświadczyli, iż udzielona zostanie pomoc finansowa na realizację wielu inwestycji w tym kraju. Nakłady zostały przeznaczone na dziedziny energetyczne, transportowe i ochronę środowiska naturalnego. Wkrótce też Bank Światowy udzielił Estonii kredytu w kwocie 20 mln USD na restrukturyzację systemu bankowego. Jednocześnie Estonia zobowiązana została do prowadzenia twardej polityki podatkowej i monetarnej, a także do realizacji założeń prywatyzacyjnych i tworzenia sprzyjających warunków prawnych oraz finansowych dla zagranicznych inwestorów¹².

PRYWATYZACJA I INWESTYCJE ZAGRANICZNE

Przeprowadzając restrukturyzację gospodarki Estonia musiała dokonać jak najszybciej pełnej i kompleksowej prywatyzacji, która była kluczem do transformacji społeczno-ekonomicznej kraju. Zapoczątkowała ją przyjęta w czerwcu 1990 r. Ustawa o własności. We wrześniu tego roku został sporządzony dokument pt. „Koncepcja rządu estońskiego co do ogólnych zasad prywatyzacji”, będący częścią programu reformy gospodarczej. W styczniu 1991 r. weszła w życie Ustawa o prywatyzacji należących do państwa przedsiębiorstw usługowych, handlu i gastronomii, a następnie w czerwcu uchwalona została Ustawa o podstawowych założeniach reformy własności. Jednocześnie rząd estoński wydał dekrety umożliwiające m.in. dzierżawę i komercjalizację przedsiębiorstw państwowych. Następnym dokumentem była wydana w styczniu 1992 r. Ustawa o reformie ziemskiej¹³. Program prywatyzacji realizował początkowo specjalnie powołany do tego celu Departament Własności Państwowej i Estońskie Przedsiębiorstwo Prywatyzacyjne, a następnie od 1993 r. Estońska Agencja Prywatyzacyjna. Prywatyzacja przeprowadzana była poprzez przedstawianie inwestorom wykazu przedsiębiorstw przeznaczonych do prywatyzacji i wybieranie najkorzystniejszych ofert, następnie poprzez organizowanie aukcji oraz sprzedaż akcji poszczególnych firm. Natomiast prywatyzację powszechną realizowano poprzez emisję *voucherów* i papierów wartościowych¹⁴.

Już w 1991 r. przeznaczono do prywatyzacji pierwszych siedem dużych przedsiębiorstw. Do końca 1992 r. dokonano sprywatyzowania około 10% majątku

¹¹ J. Zieliński, *Kraje nadbałtyckie na garnuszku ...*, s. 3.

¹² Bank Światowy pomaga państwom bałtyckim, „Rynki Zagraniczne” 21 V 1994, s. 1.

¹³ J. Zieliński, *Kraje nadbałtyckie na garnuszku ...*, s. 3 oraz R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 164.

¹⁴ J. Krawulski, *Estonia, Litwa i Łotwa ...*, s. 11.

państwowego¹⁵. Natomiast do 1996 r. większość dużych, a także prawie wszystkie małe i średnie przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe oddane zostały w ręce prywatne. Od 1994 do 1996 r. dochody z prywatyzacji wyniosły 2,5 mld koron estońskich. Zyski z prywatyzacji w 50% przekazywane były do Funduszu Odškodowań, 20% na Fundusz Socjalny (emerytury i zasiłki dla bezrobotnych), natomiast 30% wpływało do Funduszu Rezerw, pokrywającego koszty prywatyzacji¹⁶. W 1996 r. Państwowa Agencja Prywatyzacji Estonii sprzedała 127 przedsiębiorstw za około 45 mln USD¹⁷. W 2000 r. prywatyzacja została prawie całkowicie już zakończona.

W rozwoju gospodarczym kraju ważną rolę odgrywały inwestycje zagraniczne. Dlatego też jednym z głównych celów polityki rządu estońskiego było stworzenie jak najlepszego klimatu i warunków dla obcych inwestorów. Władze miały nadzieję, iż aktywniejsze zaangażowanie zachodnich partnerów w estońską gospodarkę przyspieszy proces akcesji tego kraju do UE, ponieważ inwestycje te sprzyjały tworzeniu strukturalnych powiązań ekonomicznych z państwami unijnymi. Dla Estonii w okresie transformacji były one bardzo istotnym elementem stymulującym zmiany systemowe, tym bardziej że państwo to przeprowadzało szybką, ale i kosztowną prywatyzację przy stosunkowo ograniczonych możliwościach finansowych. Kapitał zagraniczny wnosił przede wszystkim najnowsze technologie i systemy zarządzania, miał też wpływ na szybkie zmodernizowanie przemysłu, dzięki czemu jakość estońskich wyrobów mogła osiągnąć wyższy poziom i zwiększyć ich konkurencyjność wobec produktów zagranicznych.

W Estonii pierwsze *joint venture* powstały jeszcze w latach 70. Jednak negatywne doświadczenia, jakie wynieśli obcy inwestorzy, zniechęcały ich do dalszej współpracy. Byli bowiem obciążani zbyt wysokimi podatkami oraz mieli utrudniony transfer zysków¹⁸. Dopiero uzyskanie niepodległości umożliwiło wprowadzenie liberalnego ustawodawstwa dotyczącego zagranicznych inwestycji. Estonia starała się więc tworzyć takie normy prawne, które szybko przyciągałyby inwestorów i kapitał zagraniczny. W dniu 11 września władze Estonii wprowadziły w życie nowe ustawodawstwo zrównujące prawnie i obowiązujące w jednakowym stopniu zarówno przedsiębiorców estońskich, jak i obcych. Dotyczyło ono m.in. podatków, nabywania ziemi oraz warunków zakładania przedsiębiorstw¹⁹. Od 1 września 1995 r. zaczął obowiązywać kodeks handlowy określający zasady prawne podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej na terenie państwa. Opierał się on na regułach podobnych do prawa handlowego obowiązującego

¹⁵ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 166.

¹⁶ *Estonia: Pomyślny przebieg prywatyzacji*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 5 VIII 1996, s. 44.

¹⁷ *Prywatyzacja w Estonii*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 20 VI 1997, s. 44.

¹⁸ J. Zieliński, *Kraje nadbałtyckie na garnuszku ...*, s. 3.

¹⁹ *Nowe akty prawne, ważne dla inwestujących w Estonii*, „Rynki Zagraniczne” 12 XII 1991, s. 7.

w państwach Europy Zachodniej²⁰. W konsekwencji Estonia stała się obszarem bardzo atrakcyjnym dla prowadzenia działalności inwestycyjnej i zaczęła cieszyć się największym spośród krajów bałtyckich zainteresowaniem przedsiębiorców. Wielu zachodnich specjalistów twierdziło, że może ona stać się ważnym pomostem gospodarczym między Wschodem a Zachodem.

Bardzo aktywnymi przedsiębiorcami w Estonii okazali się Skandynawowie. Spośród ponad 1000 spółek akcyjnych założonych w 1992 r. połowa pochodziła właśnie z krajów nordyckich²¹. Według danych Narodowego Banku Estonii, największym zagranicznym inwestorem na początku 1996 r. była Finlandia, następnie Szwecja, Rosja i Wielka Brytania. Większość kapitału zainwestowana została w przemysł, handel i pośrednictwo, produkcję artykułów użytkowych, budownictwo, transport oraz sektor finansowy. Podobnie sytuacja przedstawiała się w latach 1997-2000. W tym czasie inwestorzy zagraniczni zainteresowani byli przede wszystkim dużymi zakładami państwowymi. Dlatego też stosunkowo najchętniej nabywali akcje przedsiębiorstw tekstylnych i celulozowo-papierniczych, a także transportowych, telekomunikacyjnych oraz instytucji finansowych, np. dwa szwedzkie banki – *Swedbank* i *SEB Bank* wykupiły m.in. największe estońskie instytucje finansowe, a mianowicie: *Hansapank* i *Uhispank*²². W sumie w 1990 r. wartość inwestycji wyniosła – 70 mln USD, na początku 1995 – 731 mln USD, w 1997 – 1148 mln USD, a w 1998 r. – 1822 mln USD. Natomiast w marcu 1999 r. wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych zwiększyła się do 2,5 mld USD²³. W latach 1990-1999 szybko wzrastała wartość tych inwestycji w przeliczeniu na 1 mieszkańca Estonii. O ile w 1990 r. wyniosła ona około 5 USD, w pierwszej połowie 1993 – 78 USD, w 1995 – 490 USD, 1997 – 765 USD, 1998 – 1215 USD, to w 1999 już ponad 1770 USD.

Najdynamiczniej gospodarka rozwijała się w stolicy oraz w zachodniej i północnej części kraju, natomiast najwolniej w części centralnej oraz północno-wschodniej i południowo-wschodniej. Ze względu na to, że najgęściej zaludnionym i najbardziej rozwiniętym gospodarczo obszarem był Tallin i jego okolice, dlatego też 75% inwestycji zagranicznych było tam właśnie lokowanych. Nie sprzyjało to stymulacji rozwoju ekonomicznego pozostałych regionów, które swoim poziomem rozwoju i niedoinwestowaniem wyraźnie kontrastowały ze stosunkowo bogatą stolicą. Dlatego też w celu zmiany tej sytuacji i wprowadzenia bardziej racjonalnego pod względem terytorialnym rozdzielania inwestycji rząd estoński przewidywał ulgi podatkowe dla wszystkich przedsiębiorców chcących inwestować na obszarach znajdujących się poza Tallinem²⁴.

²⁰ *Zasady prawne prowadzenia działalności gospodarczej w Estonii*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 7, 1998, s. 9.

²¹ J. Zieliński, *Kraje nadbałtyckie na garnuszku ...*, s. 3.

²² *Inwestycje zagraniczne w Estonii*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 8, 2000, s. 11 oraz *Estonia: inwestycyjny boom*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 20 II 1998, s. 43.

²³ *Jak najszybciej do UE*, „Rynki Zagraniczne” 24-25 II 2000, s. 5.

²⁴ *Estonia: inwestycyjny boom ...*, s. 43.

Sukcesy Estonii w pozyskiwaniu inwestycji zagranicznych, szczególnie w porównaniu z Łotwą i Litwą, wynikały przede wszystkim z szybkiego i kompleksowego wprowadzania reform gospodarczych, liberalizacji handlu, przyjaznego dla kapitału obcego ustawodawstwa, stabilności makroekonomicznej oraz z przychylnego dla Estonii nastawienia zagranicznych przedsiębiorców, w tym głównie pochodzących z krajów nordyckich.

PRODUKCJA PRZEMYSŁOWA, PRODUKT KRAJOWY BRUTTO I INFLACJA

W Estonii, podobnie jak i w innych krajach byłego ZSRR, w pierwszych latach transformacji gospodarka uległa gwałtownemu załamaniu. Nastąpił spadek produkcji przemysłowej oraz produktu krajowego brutto (PKB), który jest jednym z podstawowych wskaźników makroekonomicznych określających sytuację gospodarczą państwa. W 1991 r. PKB uległ zmniejszeniu o 6,5% w stosunku do roku poprzedniego. W tym czasie największy regres miał miejsce w transporcie i komunikacji. Tylko w ciągu pierwszych dwóch miesięcy 1992 r. nastąpił spadek produkcji przemysłowej o 36%²⁵, a w pierwszym półroczu przemysł dostarczył o 38,6% mniej towarów i usług na rynek niż w analogicznym okresie 1991 r. W sumie w 1992 r. PKB był ujemny i wyniósł – 15%, natomiast w 1993 – 8%²⁶. Jednocześnie prawie jedna trzecia wszystkich przedsiębiorstw Estonii musiała albo całkowicie zaprzestać produkcji, albo pracować znacznie poniżej swoich normalnych zdolności produkcyjnych. Pojawił się też problem wyczerpywania surowców i w związku z tym spośród 247 zakładów aż trzy czwarte zmniejszyło lub zawiesiło swoją produkcję. Najsilniej kryzys odczuły przemysły: maszynowy, celulozowo-papierniczy i chemiczny. W sumie w 1993 r. produkcja przemysłowa spadła o 19%²⁷. Ta duża zapaść gospodarcza wynikała m.in. z konfrontacji jeszcze nie w pełni zrestrukturyzowanej gospodarki Estonii z gospodarką rynkową oraz z głębokiego kryzysu występującego w krajach byłego ZSRR. W sumie miał on poważny wpływ na spadek sprzedaży własnych towarów. Kraje WNP, w tym głównie Rosja, odbierające dotychczas 95% eksportu estońskiego same borykały się z brakiem środków płatniczych i dlatego musiały ograniczyć swój import. Natomiast w krajach zachodnich produkty estońskie ze względu na niską jakość oraz stosunkowo wysoką cenę nie miały większego zbytu²⁸. Jednak dzięki pomocy finansowej państw zachodnich oraz konsekwencji w realizacji programu przekształceń, gospodarka estońska stopniowo wychodziła z kryzysu i coraz więcej przedsiębiorstw zaczęło osiągać wzrost produkcji. W 1994 r. spadek produkcji wyniósł już

²⁵ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 133.

²⁶ A. B. Kisiel-Łowczyc, *Bałtycka integracja ekonomiczna ...*, s. 30.

²⁷ Sprawozdanie ekonomiczne za rok 1995, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Radyce Handlowego, Tallin 1996.

²⁸ J. Zieliński, *Gospodarka Estonii ...*, s. 3.

tylko 3%, a w 1995 r. nastąpił jej wzrost o 4,1%²⁹. Jeszcze w 1994 r. PKB był ujemny i wynosił – 1%, natomiast w 1995 r. osiągnął wysoki poziom 5%³⁰. Wzrost ten następował w coraz większej mierze za sprawą szeroko rozumianej sfery usług. W strukturze udziału głównych sektorów gospodarki w wytwarzaniu PKB usługi w tym czasie stanowiły 75%, przemysł – 19%, a rolnictwo – 6%. Była ona już bardzo zbliżona do struktury najbardziej rozwiniętych gospodarczo państw europejskich. Udana reformy i stały wzrost ekonomiczny w coraz większym stopniu uzasadniały aspiracje Estonii do integracji z UE.

W 1997 r. Estonia należała już do najszybciej rozwijających się krajów świata i była najbardziej zaawansowana w transformacji. W przemyśle wytwórczym tylko w pierwszej połowie 1997 r. wzrost sięgnął 22%³¹. Podobna dynamika wystąpiła w przemyśle drzewnym, produkcji materiałów budowlanych, zwłaszcza konstrukcji żelazo-betonowych oraz różnych płyt z drewna. Zwiększyła się też produkcja artykułów włókienniczych i przemysłu rolno-spożywczego. Szczególnie dobre rezultaty uzyskał transport, w tym tranzyt, a ponadto bankowość. PKB w omawianym roku wyniósł w cenach stałych – 10,6%³². Natomiast w roku 1998 nastąpiło wyraźne zahamowanie wzrostu – PKB (4,7%). Przyczyną tego był wyraźnie pogłębiający się kryzys gospodarczy w Rosji. Gospodarka Estonii dotkliwie odczuła skutki tego kryzysu, ponieważ na Rosję przypadała znaczna część obrotów handlowych. Również w roku 1999 (szczególnie w pierwszym półroczu) miał miejsce dalszy spadek wzrostowych wcześniej trendów. W skali całego roku dochód narodowy Estonii zmniejszył się o 1,4%, natomiast produkcja przemysłowa o 3,9%. Silny spadek produkcji przemysłowej nastąpił w górnictwie (o 9,9%) i energetyce (o 6,2%). Dotknął on również przemysłu tekstylnego i rolno-spożywczego³³. Pomimo znacznie słabszych wyników osiągniętych w tych latach Estonia w dalszym ciągu utrzymywała wyższe tempo rozwoju gospodarczego niż Litwa czy Łotwa. Ożywienie gospodarcze nastąpiło już w roku 2000, wyraziło się ono dużym wzrostem PKB, który według wstępnych danych wyniósł około 6% w stosunku do 1999 r.³⁴

²⁹ Sprawozdanie ekonomiczne za rok 1995, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Rady Handlowego, Tallin 1996.

³⁰ A. B. Kisiel-Łowczyc, *Baltycka integracja ekonomiczna ...*, s. 30.

³¹ Komisja Europejska o Europie Środkowo-Wschodniej. *Wysoki wzrost, przegrzana gospodarka*, „Rynki Zagraniczne” 28 II-2 III 1998, s. 4. Według sprawozdania ekonomicznego za rok 1997, (Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Rady Handlowego w Tallinie) wzrost produkcji przemysłowej wyniósł w tym roku 13%.

³² *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich i ich integracja z europejskimi strukturami gospodarczymi*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 3, 2000, s. 4. Według Biura Rady Handlowego w Tallinie występują dwie wersje wzrostu PKB: Bank Estonii przyjął wzrost PKB – 9,5%, natomiast Estoński Urząd Statystyczny – 11,3%.

³³ *Sytuacja gospodarcza i handel zagraniczny Estonii*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 7, 2000, s. 3.

³⁴ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4.

Od pierwszych lat wdrażania reform rząd estoński prowadził politykę antyinflacyjną. Na początku lat 90. inflacja była bardzo wysoka, np. tylko w czwartym kwartale 1990 r. wzrosła o 37%. Duży jej wzrost utrzymywał się również w 1992 r. zwłaszcza po liberalizacji cen w Rosji. W okresie od stycznia do marca tego roku wyniósł ponad 300%³⁵. W związku z tym gospodarka znalazła się w całkowitej zapaści, a inflacja wymknęła się spod kontroli państwa i można już było mówić w tym czasie o hiperinflacji. Jednak w 1993 r. zaczęła stopniowo zmniejszać się i wyniosła około 90%, w 1995 – 29%³⁶, w 1997 – 11,2%³⁷, natomiast w 1999 tylko 3,3%, a w roku 2000 według wstępnych danych około 4%³⁸. Wysoki przyrost PKB oraz systematyczny spadek inflacji był w sumie rezultatem urynkwienia i szerokiego otwarcia gospodarki dla zagranicznych inwestycji, nadzwyczaj rygorystycznej polityki budżetowej polegającej na zmniejszaniu udziału budżetu państwa w re-dystrybucji dochodu narodowego, ograniczaniu wydatków w niektórych dziedzinach (np. ochrona zdrowia i oświata), wzroście rezerw dewizowych oraz pogłębianiu integracji gospodarczej z państwami środkowo- i zachodnioeu-ropejskimi.

HANDEL ZAGRANICZNY

Dążenie do UE spowodowało istotne zmiany w rozwoju handlu zagranicznego. W 1990 r. Estonia przyjęła pierwszą ustawę regulującą wymianę handlową z innymi krajami i zaczęła systematycznie wprowadzać liberalizację. Oprócz eksportu bogactw naturalnych, niektórych surowców i artykułów żywnościowych, handel zagraniczny w walutach wymiennalnych nie wymagał już jakichkolwiek licencji³⁹.

Jeszcze w 1990 r. w około 90% estoński eksport i import związany był z byłymi republikami ZSRR, a zwłaszcza z Rosją. W latach następnych dokonały się duże zmiany w strukturze geograficznej handlu zagranicznego. Już w 1993 r. udział krajów rozwiniętych w jej eksporcie wyniósł blisko 54%, natomiast krajów WNP spadł do 29%. W imporcie zmiany były jeszcze głębsze, odpowiednie wskaźniki wyniosły bowiem 68% i 22%. Udział Rosji w estońskim handlu zagranicznym stale się zmniejszał. W 1994 r. wyniósł 19,6%, w 1995 – 16,7%, w 1997 – 16,1%, a w 1998 r. w wyniku istniejącego w tym państwie kryzysu gospodarczego zmalał

³⁵ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 134.

³⁶ *Estonia gorliwie się stara o rygorystyczną gospodarkę rynkową*, „Przegląd Ekonomiczny”, ECOINFORM, 5 VII 1996, s. 21.

³⁷ *Sytuacja gospodarcza i obroty handlowe Estonii w 1997 r.* „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 7, 1998, s. 3.

³⁸ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4 oraz *Sytuacja gospodarcza i handel zagraniczny Estonii*, „Rynek – Wschodni Partnerzy”, nr 7, 2000, s. 3.

³⁹ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 139.

do 12,1%⁴⁰. Do Rosji eksportowano głównie produkty rolne, obuwiu i pojazdy mechaniczne. Najistotniejszą pozycję w imporcie z tego kraju stanowiły paliwa. Estonia stosunkowo duże dochody uzyskiwała ze sprzedaży na Wschód artykułów spożywczych, natomiast największe nakłady ponosiła w wyniku importu produktów mineralnych. Szybko następował proces odbudowy więzi ekonomicznych z państwami bałtyckimi. Dlatego też spośród krajów rozwiniętych czołowym partnerem zarówno w eksporcie, jak i w imporcie stała się Finlandia. W 1994 r. obroty z tym państwem osiągnęły 24,6% całej wymiany handlowej, w 1995 – 27,9%, w 1996 – 24,9%, w 1998 – 21,3%, a w 1999 r. około 22%. Ponadto znaczną rolę odgrywały: Szwecja, Łotwa, Niemcy, Ukraina, Litwa, USA i Włochy⁴¹.

W latach 1992-1997 w handlu zagranicznym Estonii wystąpiła bardzo duża dynamika wzrostowa. W tym czasie wartość wymiany powiększyła się o 850%⁴². W roku 1998 miało miejsce zmniejszenie tempa wzrostu do 9%⁴³, natomiast w 1999 r. nastąpił wręcz regres i wartość wymiany zmniejszyła się o ponad 11%. Powodem tego był występujący w Rosji kryzys gospodarczy, który spowodował wyhamowanie zarówno eksportu, jak i importu w wymianie między obu krajami⁴⁴. W 1999 r. w stosunku do 1992 r. eksport zwiększył się o około 660%, a import o ponad 1000%. W omawianych latach Estonia w handlu zagranicznym poza 1992 r. miała wyraźnie saldo ujemne. W 1993 r. w stosunku do obrotów ogółem wyniosło ono 5,3%, w 1995 – 16,1%, a w 1996 r. wzrosło aż do 21,7%. Od 1997 r. zaczęło stopniowo spadać, osiągając – 20,6%, a w 1999 r. zmniejszyło się do 16,7%.

TABELA 1

Wymiana handlowa z zagranicą w latach 1992 – 1999 (w mln USD)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ogółem	854	1715	2959	4383	5332	7329	7970	7044
Eksport	444	807	1299	1838	2088	2911	3217	2933
Import	410	898	1660	2545	3244	4418	4763	4111
Saldo	34	–91	–361	–707	–1156	–1507	–1546	–1178

Źródło: „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 7, 2000; *Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2000*, GUS, Warszawa 2000; *IMF Direction of Trade Statistics Yearbook 1997 i Yearbook 1999*.

W strukturze estońskiego handlu zagranicznego w ostatnich latach wystąpiła znaczna stabilność. Państwo to eksportowało przede wszystkim wyroby włókiennicze i tekstylne, maszyny, urządzenia oraz drewno i wyroby z drewna. Ponadto

⁴⁰ *Sytuacja gospodarcza i obroty ...*, s. 3.

⁴¹ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4 oraz *Sytuacja gospodarcza ...*, s. 3.

⁴² *Sytuacja gospodarcza i obroty handlowe ...*, s. 3.

⁴³ *Polityka ekonomiczna krajów nadbałtyckich ...*, s. 5.

⁴⁴ *Sytuacja gospodarcza i handel ...*, s. 3.

surowce mineralne, zwierzęta żywe, wyroby chemiczne, paliwa (reeksport), artykuły spożywcze, środki transportu, wyroby metalowe, materiały budowlane i inne. Natomiast importowało maszyny i urządzenia, surowce mineralne – zwłaszcza energetyczne, wyroby tekstylne i produkty chemiczne, a ponadto sprzęt transportowy i komunikacyjny, pojazdy mechaniczne, artykuły spożywcze, wyroby metalowe, materiały budowlane, wyroby z tworzyw sztucznych i gumy, drewno, papier i wyroby papiernicze oraz warzywa i owoce, paliwa mineralne, smary i materiały pochodne⁴⁵.

Już w 1992 r. władze estońskie, przyjmując politykę wprowadzania bardzo radykalnych reform, kierowały się koncepcją nie regulacji formalnoprawnych, ale zasadami rynkowymi, uważając je za najlepszy regulator w gospodarce państwa. Bardzo duże znaczenie w handlu Estonii z krajami zachodnioeuropejskimi miało zawarcie w 1994 r. umowy z UE dotyczącej liberalizacji handlu, zgodnie z którą zniesione zostały od stycznia 1995 r. wszystkie cła. Od tego czasu Estonia stała się strefą bez barier celnych i ograniczeń kwotowych. Jedynymi ograniczeniami stały się względy ekonomiczne. Wszystkie swoje towary mogła już eksportować bez jakichkolwiek przeszkód na rynki Unii (z wyjątkiem grupy towarów tzw. wrażliwych, tj. produktów rolnych, stali i tekstyliów)⁴⁶. W drugiej połowie lat 90. zaczęła stosować politykę proeksportową. W celu wsparcia i zdynamizowania sprzedaży rodzimych produktów, w 1998 r. przygotowany został projekt ustawy o rządowych gwarancjach dla eksportu. Ustawa ta praktycznie weszła w życie z dniem 1 marca 1999 r. Równocześnie utworzono państwowy fundusz gwarancji eksportowych, dysponujący około 22 mln USD, w celu udzielania gwarancji tym eksporterom, którzy w tej dziedzinie mają znaczne doświadczenia i dokonania. Bardzo ważnym i korzystnym wydarzeniem dla gospodarki estońskiej, a zwłaszcza dla handlu zagranicznego było formalne przyjęcie tego państwa w dniu 13 listopada 1999 r. do Światowej Organizacji Handlu (WTO)⁴⁷.

ZMIANY W ROLNICTWIE

Rolnictwo odgrywało w gospodarce estońskiej, zwłaszcza w okresie międzywojennym, bardzo znaczącą rolę. W okresie przynależności do ZSRR było ono całkowicie znacjonalizowane i skolektywizowane. Jednak już w połowie lat 80. Estonia stopniowo zaczęła się wycofywać z kolektywnego systemu gospodarstw rolnych. Rzeczywisty proces prywatyzacji rozpoczął się od przyjętej w 1989 r. Ustawy o gospodarstwach rolnych, a następnie w marcu 1992 r. Ustawy o reformie

⁴⁵ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4 oraz *Sytuacja gospodarcza ...*, s. 3.

⁴⁶ *Układ o wolnym handlu z b. republikami nadbałtyckimi*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 17, 1994, s. 3.

⁴⁷ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4 oraz *Sytuacja gospodarcza i handel ...*, s. 3.

rolnictwa w Republice Estonii. Do października 1991 r. powstało 6500 gospodarstw chłopskich, w styczniu 1992 r. było ich 7227. Założeniem rządu w tym czasie było stworzenie do końca 2000 r. od 40 do 60 tys. indywidualnych gospodarstw obejmujących obszar od 50 do 80 ha⁴⁸.

Według raportu sporządzonego przez ekspertów Komisji Europejskiej, prywatyzacja ziemi w Estonii w latach 1991-1995 dokonywała się stosunkowo wolno. W tym czasie około trzech czwartych arealu rolnego znajdowało się jeszcze w dyspozycji państwa. Opóźnienia w przeprowadzaniu reformy rolnej rząd tłumaczył dużą niechęcią ludności do pracy na roli. Ziemię w tym czasie najpierw zwracano byłym właścicielom oraz ich spadkobiercom. Okazało się jednak, że ze względu na stosunkowo małą dochodowość i brak większych efektów finansowych tracili oni zainteresowanie działalnością rolniczą i w konsekwencji bardzo szybko malała liczba osób ubiegająca się o zwrot ziemi. Wprawdzie w latach 1995-1999 liczba gospodarstw indywidualnych (farmerskich) zwiększyła się prawie trzykrotnie z 8400 do 22 700⁴⁹, to jednak nie cała jeszcze ziemia rolnicza znalazła się w rękach prywatnych.

W okresie przeprowadzanej transformacji gospodarczej rolnictwa wystąpiło zjawisko zmniejszania się liczby ludności rolniczej. O ile w 1995 r. było jej 190 tys. i stanowiła ona 12,8% ogólnej liczby ludności państwa (z tego 105 tys. to ludność aktywna zawodowo, tj. 7,5% ogółu), to w 1998 r. liczba ludności rolniczej zmniejszyła się do 170 tys., tj. 11,9% ogólnej liczby ludności (z czego 94 tys. to ludność aktywna zawodowo, tj. 6,6% ogółu ludności)⁵⁰.

Estonia tradycyjnie do czasu uzyskania niepodległości specjalizowała się przede wszystkim w produkcji mięsa i wyrobów mięsnych. W hodowli wykorzystywała jako paszę tanie importowane zboża. Znaczną część wytworzonej produkcji (około 60%) dostarczała na rynek rosyjski. W pierwszej połowie lat 90., a więc w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej produkcja rolna ogółem spadła o 30%, hodowlana (pogłowie bydła, trzody chlewnej, owiec i drobiu) o 40%, a roślinna o ponad 14%⁵¹. Sytuacja w rolnictwie Estonii w roku 1998 była niesłychanie zróżnicowana. O ile przez cały rok systematycznie rosła produkcja zwierzęca (wzrost o 9%), o tyle produkcja roślinna wyraźnie spadła. Zbiory zbóż były mniejsze o 12%, ziemniaków o 30%. Zmniejszyła się też znacznie w tym czasie produkcja warzyw i owoców⁵².

⁴⁸ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 153 i 183.

⁴⁹ *Rolnictwo Estonii*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 1, 1999, s. 24.

⁵⁰ *Ludność rolnicza i ludność aktywna zawodowo w rolnictwie*, „Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2000”, GUS, Warszawa 2000, s. 207.

⁵¹ *Rolnictwo Estonii ...*, s. 24.

⁵² *Gospodarka i handel zagraniczny Estonii w 1998 r.*, „Rynek – Wschodni Partnerzy” nr 6, 1999, s. 8.

W 1999 r. odnotowano duży, bo o 20% spadek produkcji zwierzęcej, a produkcji mleka aż o 26%. Globalna produkcja roślinna utrzymała się na poziomie zbliżonym do roku 1998. W tym czasie produkcja ziemniaków wzrosła o 39%, natomiast zbóż zmniejszyła się o 10%, w tym pszenicy o 15%. Powodem tego regresu było m.in. zmniejszenie uprawianego areалу ziemi, nawożenia oraz plonów roślin z 1 ha.

Sytuacja w rolnictwie w połączeniu ze skutkami kryzysu rosyjskiego doprowadziła do pogorszenia nastrojów na estońskiej wsi, a co za tym idzie do licznych debat na szczeblu parlamentarnym i rządowym. Zasadniczym przedmiotem dyskusji stała się m.in. polityka regionalna i inwestycyjna. Wyrównaniu dysproporcji inwestycyjnych miał służyć nowy program polityki regionalnej, z którym wiązał się wyraźny wzrost środków budżetu centralnego na pomoc dla terenów zacofanych, co w praktyce oznaczało wzrost pomocy dla estońskiego rolnictwa⁵³.

SYTUACJA MATERIALNA MIESZKAŃCÓW ESTONII. BEZROBOCIE

Bardzo ważnym zagadnieniem, zwłaszcza w kontekście dążeń Estonii do UE, była poprawa materialna życia mieszkańców państwa. Jakkolwiek kraj ten był bardzo zaawansowany w procesie realizowania reform gospodarczych, to jednak standard życia większości jego mieszkańców był na początku lat 90. stosunkowo niski. Podstawowymi problemami wymagającymi rozwiązań były m.in. zatrudnienie, bezrobocie oraz odpowiednie wynagrodzenie za pracę.

Na początku lat 90., gdy funkcjonował jeszcze dotychczasowy system ekonomiczny, w którym istniało sztucznie podtrzymywane pełne zatrudnienie, a gospodarka rynkowa była dopiero wprowadzana, pomimo spadku produktu narodowego brutto bezrobocie w Estonii tak drastycznie jeszcze nie występowało. W końcu stycznia 1992 r. oficjalnie zarejestrowani bezrobotni stanowili zaledwie 0,1% ogółu ludności w wieku produkcyjnym, nie przekraczając liczby 1000 osób. Natomiast już do października 1992 r. liczba oficjalnie zarejestrowanych bezrobotnych wzrosła do około 8500. Jednak parlamentarna komisja prac socjalnych zakwestionowała te dane, szacując, że bezrobotnych, poszukujących pracy oraz osób przebywających na przymusowych urlopiach było łącznie 75 000, co stanowiło ponad 8% estońskiej siły roboczej⁵⁴. Występująca w tym czasie kryzysowa sytuacja w przemyśle estońskim coraz bardziej wpływała na pogarszanie się warunków materialnych ludności oraz wzrost bezrobocia. Ze względu na braki surowcowe oraz mały zbyt towarów zamykano wiele zakładów pracy lub ograniczano produkcję. W konsekwencji prowadziło to do licznych zwolnień z pracy lub skracania w poszczególnych

⁵³ *Sytuacja gospodarcza i handel ...*, nr 7, 2000, s. 3.

⁵⁴ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 136.

przedsiębiorstwach czasu pracy. W dużych zakładach robotnicy zazwyczaj pracowali po 4 dni w tygodniu, z bezpłatnym okresem od piątku do poniedziałku. Wielu spośród nich wysyłano na przymusowe, bezpłatne trzymiesięczne urlopy. Oficjalnie pod koniec 1992 r. bezrobotni stanowili około 2% ludności aktywnej zawodowo, a w 1993 – 2,6%⁵⁵. W latach następnych w trakcie przeprowadzanej restrukturyzacji wszystkich dziedzin gospodarki państwa bezrobocie szybko wzrastało. W 1997 r. osiągnęło już 9,7% ludności aktywnej zawodowo, w 1998 – 9,9%, w 1999 – 12,3%, a w 2000 r. według wstępnych danych wzrosło do 13,6%⁵⁶. Na ten wzrost bezrobocia w ostatnich latach w dużej mierze wpłynął silny kryzys gospodarczy występujący w tym czasie w Rosji, co spowodowało zmniejszenie się eksportu estońskiego do tego państwa oraz zahamowanie wzrostu produktu krajowego brutto.

Spowolnienie rozwoju gospodarczego nasiliło problemy socjalne oraz wzrost przestępczości. Kryzys wpływał zasadniczo na wysokość wynagrodzeń za pracę i poziom życia ludności. Na początku lat 90. sytuacja pod tym względem była stosunkowo niekorzystna. Do lutego 1992 r. nie stosowano jeszcze indeksacji i płace w sektorze budżetowym nie nadążały za inflacją. Natomiast w sektorze prywatnym płace już w tym czasie były całkowicie zliberalizowane.

W 1991 r. przeciętne wynagrodzenie miesięczne wprawdzie zwiększyło się o 180%, jednak wzrost nie nadążał za rosnącą inflacją, która znacznie przewyższała tę podwyżkę. Podobnie w okresie między styczniem a majem 1992 r. płace nominalne stały się ponad dwukrotnie wyższe, natomiast realne w stosunku do grudnia 1991 r. znacznie spadły. W trzecim kwartale 1992 r. przeciętna płaca wynosiła około 40 USD⁵⁷. W latach następnych wraz z rozwojem gospodarczym, wzrostem PKB i zmniejszaniem się inflacji średnie płace miesięczne w sferze budżetowej stosunkowo szybko wzrastały. W 1995 r. osiągnęły one wartość około 152 USD, w 1996 – 238 USD, w 1997 – 257 USD, w 1998 – 292 USD, w 1999 – 302 USD, a w 2000 r. według wstępnych danych zmniejszyły się do 296 USD⁵⁸.

Odejście od dotychczasowego systemu płac i rozwój gospodarki rynkowej wpływał też na różnicowanie się zarobków i poziomu życia materialnego ludności. Oprócz tego, że wykształcała się grupa osób bardzo bogatych – np. prywatnych właścicieli przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych czy menedżerów, to równocześnie wzrastała liczba ubogiej ludności żyjącej na granicy lub poniżej minimum socjalnego. W szybkim tempie rosły rozpiętości płacowe między poszczególnymi grupami zawodowymi. Np. w 1992 r. w sektorze bankowo-financeowym średnia płaca miesięczna wynosiła około 80 USD natomiast w służbie zdrowia i szkolnictwie – 30 USD, w 1995 r. analogicznie – około 360 USD i 140 USD, a w 1997 r. porównywalnie – 610 USD i 200 USD, jeszcze mniej od

⁵⁵ J. Zieliński, *Gospodarka Estonii przed ...*, s. 3.

⁵⁶ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4.

⁵⁷ R. Frydman, A. Rapaczewski, J. S. Earle, *Proces prywatyzacji w Rosji ...*, s. 136.

⁵⁸ *Polityka ekonomiczna krajów bałtyckich ...*, s. 4.

nauczycieli zarabiali w tym roku pracownicy rolnictwa i leśnictwa – około 160 USD. Również na stosunkowo niskim poziomie kształtowała się większość emerytur i rent, które nie przekraczały jednej trzeciej wartości przeciętnej miesięcznej pensji, np. średnia emerytura w 1995 r. wynosiła niewiele ponad 50 USD, a w 1997 r. nie przekraczała 80 USD miesięcznie⁵⁹, w 1998 – 100 USD, a w 1999 – 104 USD⁶⁰.

PROCES WŁĄCZANIA ESTONII W STRUKTURĘ UE

Wkrótce po odzyskaniu niepodległości Estonia zaczęła bardzo energicznie dążyć do Unii Europejskiej i już w 1994 r. oficjalnie zgłosiła swój akces do tej organizacji. W tym też roku rozpoczęły się oficjalne dwustronne rozmowy stowarzyszeniowe. Politycy unijni potraktowali te starania z dużą przychylnością dla Estonii, a sekretarz stanu w niemieckim Ministerstwie Spraw Zagranicznych Hans-Friedrich von Ploetz uznał, że stowarzyszenie to może przynieść duże korzyści nie tylko państwu estońskiemu, ale też i Rosji⁶¹.

W tym samym czasie Estonia prowadziła z Komisją Europejską bardzo intensywne negocjacje w sprawie utworzenia strefy wolnego handlu. W ich wyniku w lipcu 1994 r. została parafowana umowa obligująca to państwo do zniesienia ceł⁶². Zawarcie układu o wolnym handlu umożliwiło Estonii od 1 stycznia 1995 r. eksportowanie własnych towarów na rynki krajów UE bez jakichkolwiek przeszkód⁶³. Układ ten miał również istotne znaczenie dla procesu ściślejszej integracji gospodarczej z krajami Europy Zachodniej.

Dyskusje dotyczące zawarcia przez UE i Estonię Układu Europejskiego były bardzo intensywne i trwały stosunkowo krótko. Z upoważnienia Komisji Europejskiej w grudniu 1994 r. Rada ds. Ogólnych UE odbyła z przedstawicielami władz estońskich wstępne rozmowy. W ich następstwie między kwietniem a czerwcem 1995 r. miały miejsce dwie oficjalne rundy negocjacyjne oraz wiele spotkań ekspertów obu stron. Do Układu Europejskiego została też włączona wcześniej zawarta umowa o wolnym handlu. Wynikiem przeprowadzonych licznych rozmów było podpisanie 12 czerwca w Brukseli umowy stowarzyszeniowej z UE. Była ona zbliżona w treści do umów zawartych przez Unię z Polską, Czechami i Węgrami⁶⁴.

⁵⁹ *Sytuacja gospodarcza i obroty handlowe Estonii w 1997 r.*, nr 7, s. 3 oraz *Twarde pieniądze państw bałtyckich*, „PGRWNPIPB”, ECOINFORM, 25 II 1996, s. 29.

⁶⁰ Sprawozdanie ekonomiczne za rok 1998 1999, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Rady Handlowego w Tallinie.

⁶¹ *Bałtowie coraz bliżej UE*, „Rynki Zagraniczne” 17 XII 1994, s. 1.

⁶² *UE – kraje bałtyckie. Postęp w kierunku strefy wolnego handlu*, „Rynki Zagraniczne” 9 VII 1994, s. 2.

⁶³ *Układ o wolnym handlu z b. republikami nadbałtyckimi ...*, s. 3.

⁶⁴ *Państwa bałtyckie bliżej Unii Europejskiej*, „Rynki Zagraniczne” 13 VI 1995, s. 1.

Wkrótce potem, w połowie czerwca 1995 r. w Luksemburgu podpisy pod zawartym Układem Europejskim złożyli: premier Estonii oraz przedstawiciele Rady Ministrów UE ds. Ogólnych oraz Komisji Europejskiej. W wyniku tego Estonia została oficjalnie objęta przez UE tzw. strategią przedczłonkowską dotyczącą państw stowarzyszonych Europy Środkowej i Wschodniej, a ustaloną podczas „szczytu” w Essen w grudniu 1994 r.⁶⁵ Zawarta Umowa Europejska przewidywała bardzo szeroką współpracę na płaszczyźnie gospodarczej, politycznej, społecznej, naukowej, ekologicznej itd. Ponadto od tego czasu Estonię zaczęła obowiązywać opracowana przez Komisję Europejską tzw. Biała Księga, dotycząca konieczności ujednolicenia i dostosowania systemu prawnego wszystkich krajów kandydujących do wymogów UE. Niewątpliwie akt ten był ważnym krokiem w stopniowym przybliżaniu państwa estońskiego do członkostwa w Unii. Należy też podkreślić, że bardzo aktywnymi zwolennikami przyjęcia Estonii do Unii były przede wszystkim Finlandia, Szwecja i Niemcy⁶⁶.

W zawartej umowie stwierdzono, że głównym celem Estonii jest członkostwo UE ze wszystkimi konsekwencjami prawnymi. Wiele w niej miejsca poświęcono m.in. problemom dotyczącym liberalizacji handlu, inwestowania, swobodnego przepływu kapitałów, udzielania kredytów, przestrzegania praw człowieka i zasad demokratycznych, a także współpracy regionalnej między krajami bałtyckimi, stanowiącej istotny element stabilizacji politycznej i gospodarczej w tej części kontynentu. Ponadto zapewniona została Estonii pomoc w restrukturyzacji gospodarki do końca 1999 r. Jednocześnie Estonia uzyskiwała pełen dostęp do zamówień publicznych w UE. Istotnym elementem dokumentu było też postanowienie dotyczące współdziałania w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości, nielegalnej imigracji, korupcji, nielegalnych transakcji związanych z transferem i przechowywaniem odpadów przemysłowych, transportu kradzionych samochodów itp.⁶⁷

W tym czasie rząd estoński opracował dokument pt. „Tezy wyjściowe w sprawie ewentualnego przystąpienia Estonii do Unii Europejskiej”. Starano się w nim wykazać daleko idące zaawansowanie oraz gotowość państwa do integracji z tą organizacją. Jako główny atut uznano szybko przeprowadzoną prywatyzację i liberalizację gospodarki oraz całkowite zlikwidowanie ograniczeń celnych importowych i eksportowych⁶⁸.

Konsekwentna restrukturyzacja gospodarki, szybki proces prywatyzacji, wzrost inwestycji zachodnich oraz energiczne działania dyplomatyczne rządu na arenie międzynarodowej, popierane przez kraje skandynawskie, stworzyły bardzo pozytywny obraz Estonii. Dlatego też w lipcu 1997 r., spośród trzech krajów bałtyckich, została ona wybrana przez Komisję Europejską do rozmów związanych z wejściem

⁶⁵ *Układy Europejskie z państwami bałtyckimi*, „Rynki Zagraniczne” 31 VIII 1995, s. 4.

⁶⁶ *Państwa bałtyckie bliżej ...*, s. 1.

⁶⁷ *Układy Europejskie z państwami bałtyckimi ...*, s. 4.

⁶⁸ *Estoński optymizm*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 15 IX 1995, s. 23.

do UE. Wkrótce w tej sprawie przybył do Brukseli minister spraw zagranicznych Estonii Toomas Ilvers, który stwierdził, że decyzja UE jest słuszna, odpowiada rzeczywistości i jednocześnie świadczy o bardzo poważnym traktowaniu krajów bałtyckich. W rzeczywistości nie dzieli państw bałtyckich, ale może wręcz dopingować do większego wysiłku w dążeniu do Unii. Szef dyplomacji estońskiej przekonywał też, że państwo to nie będzie miało większych trudności z pełną integracją z UE ponieważ prowadzi bardzo liberalną politykę gospodarczą, nie ma żadnych barier handlowych i nie dotuje przemysłu. W wielu dziedzinach dorównuje lub wręcz wyprzedza niektórych członków Unii i innych kandydatów do tej organizacji, np. w komputeryzacji kraju czy też w inwestycjach zagranicznych⁶⁹.

Przyjęcie Estonii do pierwszej grupy pretendentów spowodowało wyścig państw bałtyckich o wejście do UE i jednocześnie spotkało się z dużym niezadowoleniem Litwy i Łotwy. Z tego też powodu prezydent Estonii Lennart Meri podczas oficjalnej wizyty w Wilnie z jednej strony podkreślał dobre wyniki gospodarcze i przygotowanie do UE własnego państwa, z drugiej oświadczył, że państwo estońskie będzie aktywnie wspierało pozostałe dwa kraje bałtyckie w ich dążeniu do tej organizacji. Również premier Estonii Mart Siimann stwierdził, że ta nowa sytuacja polityczna jest korzystna nie tylko dla Estonii, ale też dla Litwy i Łotwy. W dniu 12-13 grudnia 1997 r. w Luksemburgu Estonia obok innych krajów kandydujących do UE wzięła udział w spotkaniu z przywódcami państw Unii Europejskiej poświęconym sprawie rozszerzenia Unii. Wówczas też Rada Europejska postanowiła zwołać wiosną 1998 r. dwustronne konferencje międzyrządowe, które rozpoczęły rozmowy negocjacyjne m.in. z Polską, Czechami, Węgrami Słowenią i Estonią, dotyczące ustalania warunków przyjęcia ich do Unii.

Estończycy wyrażali w tym czasie nadzieję, że uda się im wejść do UE do 2005 r. Niemniej jednak Komisja Europejska obok pochwał odniosła się krytyczne do wielu nie rozwiązanych przez Estonię problemów ekonomicznych, np. deficytu w wydatkach bieżących, wąskiej bazy eksportu oraz utrzymującej się wysokiej inflacji. Ponadto była zaniepokojona nierozwiązaniem przez Estonię zagadnienia mniejszości rosyjskiej i utrzymywaniem się złych stosunków politycznych oraz gospodarczych z państwem rosyjskim⁷⁰.

W dniu 1 lutego 1998 r. Estonia stała się formalnie krajem stowarzyszonym z UE. Wkrótce też, bo 23 lutego wszedł w życie układ europejski między obu stronami. W tym czasie Estonia jako pierwsza z państw Europy Środkowej i Wschodniej miała już całkowicie zliberalizowany handel z Unią. Ponadto zawarła umowy o wolnym handlu m.in. z Polską i Węgrami⁷¹.

⁶⁹ *Politycy estońscy o zaproszeniu do negocjacji z UE*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 20 IX 1997, s. 39 oraz *Państwa bałtyckie dążą jak najszybciej do Unii Europejskiej*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 5 V 1997, s. 39.

⁷⁰ *Blżej Unii Europejskiej*, „Przegląd Rządowy” grudzień 1997, s. 70.

⁷¹ *Unia Europejska i trzy państwa bałtyckie*, „PGKWNPiPB”, ECOINFORM, 5 III 1998, s. 32.

W latach 1991-1998 przeprowadziła gruntowne reformy gospodarcze i jednocześnie przyjęła bardzo radykalny kurs wolnorynkowy oraz pozbyła się starej radzieckiej struktury przemysłowej. W ten sposób osiągnęła wysoki wzrost i stała się państwem szybko zmierzającym do UE⁷². Zmiany te spowodowały, że w 1998 r. w ocenie postępu i przygotowania poszczególnych państw kandydujących do UE, dokonanej przez Komisję Europejską, Estonia znalazła się na piątym miejscu za Węgrami, Polską, Słowenią oraz Republiką Czeską natomiast przed Łotwą, Słowacją, Litwą, Bułgarią i Rumunią. W sporządzonym raporcie zauważony został bardzo duży progres we wprowadzaniu przez ten kraj praw unijnych, ponadto zwiększeniu konkurencyjności gospodarki oraz doskonaleniu funkcjonowania rynku⁷³.

Ważnym dla Estonii, potwierdzającym jej aspiracje przynależności do UE był szczyt Unii w Helsinkach w dniach 10-11 grudnia 1999 r., na którym Rada Europejska potwierdziła decyzje podjęte jeszcze w grudniu 1997 r. w Luksemburgu, że negocjacje o przystąpieniu do Unii prowadzone będą z Estonią, Czechami, Polską, Słowenią, Węgrami oraz Cyprzem. Zadeklarowała też, że sama Unia będzie gotowa do przyjęcia nowych członków najpóźniej do końca 2002 r. Jednak w trakcie obrad nie uzgodniono żadnej konkretnej daty przyjęcia do swego grona wymienionych państw. Ostatecznie Rada postanowiła, że negocjacje finalne będą prowadzone pojedynczo z każdym kandydującym krajem, ponieważ każdy z nich jest na innym poziomie przygotowania do wejścia w strukturę unijną⁷⁴.

Duże zainteresowanie przystąpieniem Estonii do UE wykazały Niemcy. Wyrazem tego była wizyta w Tallinie na początku czerwca 2000 r. kanclerza Gerharda Schrödera poświęcona głównie problemom członkostwa i rozwoju dwustronnych stosunków gospodarczych. Estonia podkreśliła wówczas, że wejście do UE jest priorytetowym celem jej polityki zagranicznej, ponieważ w ten sposób będzie mogła dynamiczniej rozwijać swoją gospodarkę oraz zapewni sobie bezpieczne współistnienie z sąsiadującą Rosją⁷⁵.

Estonia w latach 1991-2000 systematycznie zacieśniała przyjazne stosunki polityczne i gospodarcze z krajami skandynawskimi, a zwłaszcza z Finlandią, bliską jej zarówno gospodarczo, jak i etnicznie i kulturowo. Wynikało to w znacznej mierze z tego, iż władze estońskie zdawały sobie doskonale sprawę, że państwa te są głównym promotorem wejścia Estonii do UE.

Reasumując można stwierdzić, że Estonia jako kandydat do UE została zaakceptowana przez państwa zachodnie m.in. dlatego, że w bardzo szybkim tempie przeprowadziła restrukturyzację gospodarki, przechodząc z ustroju

⁷² *Cud ze skaza*, „Przegląd Ekonomiczny”, ECOINFORM, 20 VII 1998, s. 20.

⁷³ *Komisja Europejska ocenia kandydatów do Unii*, „Przegląd Ekonomiczny”, ECOINFORM, 20 II 1999, s. 19.

⁷⁴ *Zdaniem Estończyków UE warta zachodu*, „PGKWNPIB”, ECOINFORM, 5 III 1999, s. 40.

⁷⁵ *Wybrane wiadomości ekonomiczne*, „PGKWNPIB”, ECOINFORM, 28 VI 2000, s. 42.

komunistycznego charakteryzującego się centralizmem władzy i reglamentacją dóbr do wolnorynkowego. Sprywatyzowała wszystkie sektory gospodarcze, zreformowała m.in. przemysł, rolnictwo, handel, transport i inne, a ponadto stworzyła bardzo dobre warunki dla inwestycji zagranicznych oraz zdecydowanie w praktyce opowiedziała się za wolnym rynkiem. Tę liberalną politykę ekonomiczną prowadziły zarówno rządy prawicowe będące u władzy od 1991 r. do 1995 r., jak i później centrolewicowe. W państwie tym wszystkie ugrupowania i siły społeczno-polityczne, poza organizacjami mniejszości rosyjskiej, były zdecydowanie przeciwnie wszelkim hasłom populistycznym i w pełni popierały liberalne zasady kierowania gospodarką państwa. W konsekwencji w Estonii szybko wzrastał produkt krajowy brutto, zwiększały się inwestycje zagraniczne, a także obroty w handlu zagranicznym, ponadto malała inflacja, stabilizowały się na rynku ceny oraz wzrastały realne dochody ludności. Istotnym argumentem był też fakt, że Estonii, spośród trzech krajów bałtyckich, udało się stosunkowo najszybciej uniezależnić od gospodarki rosyjskiej⁷⁶, co oczywiście nie oznaczało, że sytuacja gospodarcza Rosji nie miała wpływu na ekonomikę estońską, wręcz przeciwnie, przykładem tego może być rosyjski kryzys gospodarczy z 1998 r. Oczywiście pozostało jeszcze bardzo wiele dziedzin gospodarczych i zagadnień społecznych nie rozwiązanych. Należą do nich m.in. ujemny bilans w handlu zagranicznym, stosunkowo słabe i niedoinwestowane rolnictwo, znaczne różnice w rozwoju poszczególnych regionów państwa, czy pogłębiające się rozwarstwienie społeczne i materialne ludności oraz ciągle nie uregulowany problem mniejszości rosyjskiej.

⁷⁶ *Estoński bieg do Europy*, „Unia – Polska” 18 I 1999, s. 11.